

FİDAN QASIMOVANIN YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ KAMERA-VOKAL ƏSƏRLƏRİ

Gulnaz İSMAYILOVA

Gulnaz İsmayilova tərəfindən təqdim olunmuş "Fidan Qasimovanın yaradıcılığında Azərbaycan bəstəkarlarının kamera-vokal əsərləri" adlı məqalədə Azərbaycanın görkəmli vokal ifaçısı Fidan Qasimova həyat və yaradıcılıq yoluna nəzər yetirilir və yaradıcılığının önəmli hissəsi olan kamera-vokal sahə araşdırılır. Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlarının kamera-vokal əsərləri vokal musiqi mədəniyyətində əhəmiyyətli iz qoymuş Fidan Qasimovanın şərhində tarixi və nəzəri perspektivlər baxımından təhlil edilərək, bu janr vasitəsi ilə vokal musiqi sənətimizə gətirilən mühüm yeniliklər və amillər öz ifadəsini tapmışdır.

Açar sözlər: kamera-vokal yaradıcılıq, musiqi-ifadə vasitələri, interpretasiya.

Azərbaycan və SSRİ xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı, "Şöhrət", "Şərəf" və "İstiqlal" ordenli, dünya şöhrətli vokalçı, professor Fidan Qasimova Azərbaycan opera sənəti tarixində özünəməxsus ifa tərzilə yaddaşlarda əbədi iz buraxan nadir istedad sahibidir. O, əfsanəvi sənəti ilə Azərbaycan vokal musiqisinə ölçüyə gəlməyəcək töhfələr vermiş, iştirakçısı olduğu bir çox beynəlxalq müsabiqələrdə böyük uğurlar qazanmışdır.

Akademik ifa mədəniyyəti, incə zövq, vokal ifaçılığının mürəkkəb nüanslarından geniş istifadə, ən çətin əsərləri boğaza güc vermədən rahatlıqla səsləndirmək bacarığı, əsərdəki yeni üslubu dərhal mənimsəyərək dolğun çatdırmaq kimi amillər Fidan

Qasimovanın vokal ifaçılığının özünəməxsus keyfiyyətləridir.

Tək Azərbaycanda deyil, dünya miqyasında müğənninin nadir səs çalarnı, səhnə mədəniyyətini, zəhri gözəlliyini, fitri istedadını, fərdiliyini vurğulayan mütəxəssislər F. Qasimovanın ifasında heyrləndiklərini gizlətməmiş, xarici mətbuatda onun sənəti "Xəzər sahilindən olan möcüzə" kimi yüksək dəyərləndirilmişdir.

Bir-birindən nüfuzlu beynəlxalq müsabiqələrin qalibi olan Fidan Qasimova vokal musiqi sənətinin hər sahəsində - istər opera, istərsə də kamera ifaçılığında eyni dərəcədə sənətkarlıq nümayiş etdirmişdir. Səsinin zəngin vokal və texniki imkanları ona həm opera, həm də kamera müğənnisi kimi çıxış etməyi nəsis etmişdir. Opera sənətində onun yaratdığı unudulmaz obrazlar qalereyasında

C. Verdi ("Rigoletto", "Traviata", "Aida"), C. Puccini ("Tosca", "Bohema", "Turandot", "Çio-Çio-San"), J. Bizet ("Karmen"), P. Çaykovski ("Yevgeni Onegin"), Ş. Quno ("Faust"), Ü. Hacıbəyli ("Koroğlu"), F. Əmirov ("Sevil") və digər bəstəkarların operaları ilə yanaşı, müğənninin zəngin repertuarında kamera-vokal əsərlər də özünə möhkəm yer alıb.

Hazırkı məqalədə biz başlıca istiqamət kimi Fidan Qasimovanın kamera-vokal yaradıcılığını əsas götürərək, onun ifaçılığında kiçik vokal formalara nəzər yetirməyi qarşıma məqsəd qoymuşuq. Öz vokal yaradıcılığında opera partiyalarının əsrarəngiz ifası ilə vokal musiqi tariximizə layiqli töhfələr verən müğənninin Azərbaycan kamera-vokal musiqi ifaçılığının inkişafında da mühüm rol oynamışdır. Ötən əsrin 70-ci illərindən bəri Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında meydana çıxan bütün vokal əsərlərin ilk ifaçısı demək olar ki, məhz F. Qasimova olmuşdur. Fidan Qasimova Azərbaycan bəstəkarlarının kamera-vokal əsərlərinin ilk və bənzərsiz interpretasiyası ilə bu əsərlərin müvəffəqiyyətli təqdiminə nail olmuşdur.

Körpək çağından ailə dostları, o dövrün böyük sənətkar maestro Niyazi və Tofiq Quliyevin yaradıcı mühitində böyüyən gənc Fidanın musiqiyə həvəsi

tükənməz idi. Sənətə gəlişi maestro Niyazinin adı ilə bağlı olan bu gənc qız Bülbül adına orta ixtisas musiqi məktəbini bitirdikdən sonra Ü. Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına daxil olmuş, parlaq istedadı və zəhməti sayəsində eyni vaxtda iki ixtisas (skripka və vokal) üzrə təhsil almışdır. Lətif ifası ilə musiqi kəlmələrini dəqiq çatdıran nadir soprano sahibinin səs tembrini Niyazi "panlılı tünd mirvari daş" ilə müqayisə edirdi.

Hələ iyirmi yaşında iken gənc qız Maestronun təklifi ilə Konservatoriyanın 50 illik yubileyi münasibətilə keçirilən tədbirdə Aşef Zeynallının "Ölkəm" romansını elə uğurla ifa edir ki, səsinin əsrarəngiz ecəzkarlığı ilə musiqisəvarləri sözün həqiqi mənasında sehləyir. Dinləyicilərin sürəkli alqışlarından şövqlənən

Fidan yeni-yeni yaradıcılıq uğurlarına sürətlə doğru yüksəlirdi. Təsədüfi deyil ki, görkəmli bəstəkar Qara Qarayev sənət yoluna təzəcə qədəm qoymuş Fidanın səsinə

fleytanın incə səsinə bənzədirdi. Azərbaycan vokal sənətinin körpə fidanının ilk səhnə triumfları bax beləcə başlanır.

Məşhur operalardan ən çətin ariyalarn ifaçısı olan Fidan eyni zamanda Qərbi Avropa, rus və Azərbaycan bəstəkarlarının kamera-vokal əsərlərini də ustalıqla ifa edirdi. Çox keçmir ki, o, A. Stradella, İ. S. Bax, G. F. Hendel, P. İ. Çaykovski, S. Raxmaninov, Ü. Hacıbəyli, Niyazi, Q. Qarayev, F. Əmirov, A. Məlikov və başqa müəlliflərin kamera-vokal əsərlərini ifaçısı kimi tanınır. Ötən əsrin 70-80-ci illərində Fidan Qasimovanın parlaq ifası, səsinin geniş diapazonu artıq klassik musiqidən başlamış müasir dünya bəstəkarlarının əsərlərində geniş bir dövrü əhatə edirdi. XIV-XVIII əsr bəstəkarlarının ən gözəl sənət incilərini xüsusi məlahətə səsləndirməklə ilahi gözəlliyi tərənnüm edən Fidan Qasimova ilə axı kim rəqəbat apara bilərdi.

Azərbaycan opera sənətinin digər parlaq ulduzu, öz doğma bacısı Xuram Qasimova ilə bərabər təcridən sənətin zirvələrinə yüksələn Fidan böyük zəhmətlə daim öz üzərində çalışır. Ulu Tanrının vergisi olan məlahətli səsinə və ilahi gözəlliyindən bəcaqla istifadə edən müğənni öz sənət yolunu düzgün müəyyənləşdirir. Diqqətlə, səbrlə bütün incəliyinə qədər işləmək onun əsas yaradıcılıq amilinə çevrilir.

Fidan Qasimovanın kamera ifaçılığında Azərbaycan vokal incilərindən ayrıca söz açmaq lazımdır. Vokal musiqi tariximizin gözəl səhifələrini təşkil edən "Puşkin mövzusu" müğənninin vokal musiqi yaradıcılığında geniş yayılmış mövzulardan biridir. XIX yüzillikdə rus bəstəkarları ölməz şairin yaradıcılığından faydalanaraq romansdan tutmuş operaya qədər bir çox janrlarda şah əsərlər yaratmışlar. Başlanğıcını M. İ. Qlinkadan alan ənənəni rus bəstəkarları ilə yanaşı, Azərbaycan bəstəkarları da bizim günlərdəki yaşatmaqdadır.

Azərbaycan bəstəkarlarının vokal yaradıcılığında Puşkin mövzusuna aid Qara Qarayevin "Mən sizi sevirəm" və "Gürcüstan yüksəkliklərində", Ağabacı Rzaevanın "Oxuma, gözəl", Soltan Hacıbəyovun "Quşçıqaz", Ədilə Hüseynzadənin "Qızılgül", İsmayıl

Hacıbəyovun "İstək atəşi qan içində yanır" romanslarını və Fikrət Əmirovun tenor, bariton və orkestr üçün "Qış yolu" vokal poemasını sadalamaq olar. Bu əsərlər içərisində Fidan Qasimovanın repertuarında Qara Qarayev və İsmayıl Hacıbəyovun sənətkarlıqla yaratdığı "Musiqi puşkinianası" nı xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycan vokal lirikasında sarıballı yer tutan "Mən sizi sevirəm", "Gürcüstan yüksəkliklərində", "İstək atəşi qan içində yanır" romanslarını "musiqi puşkinianasının" - A. S. Puşkinin sözlərinə yazılmış böyük vokal toplusunun inciləri saymaq olar. Təqdirəlayiqdir ki, ilk dəfə məhz Fidan Qasimovanın ifasında bu romanslar sənətə vəsiqə qazanmışlar. Müğənni adı qeyd olunan Azərbaycan bəstəkarlarının "puşkinyönlü" yaradıcılıq axtarışlarına maraqla yanaşmış, bizim bəstəkarlıq musiqimizin özəl cəhətlərini öz ifasında olduqca dolğun açıqlamışdır. Həm də qeyd edək ki, Qara Qarayevin iki romansı, eləcə də İsmayıl Hacıbəyovun "İstək atəşi qan içində yanır" romanslarının ilk ifaçısı Fidan Qasimova olmuşdur.

Q. Qarayevin özəl lirikası haqqında çox deyilib, danışılıb və yazılıb. Fidan Qasimova öz ifasında Qarayev lirikasını, musiqisinin lirik səmimiyyətini varlığını keçirərək canlandırmışdır. Puşkinin ölməz misralarının rus musiqi sənətində geniş işlənməsi və çoxmənalı yozulması azərbaycanlı vokal ifaçını nə qorxudur, nə də çəkindirir. Özü də onun ifasında bu romanslar orientalizmdən - yəni rus və Avropa bəstəkarlarının "şərqçiliyindən" tamamilə uzaqdır. Romanslar Qarayevin "yüksək" lirikasına aid olub, "orientalist-şərqçi" yozumlardan, hətta milli "bəzək-lərdən" də uzaqdır.

Qarayevin yüksək duyğulu musiqisi qeyri-adi dərəcədə A. Puşkinin seir duyğuları ilə eyniləşir. Daha doğrusu, rus şairinin klassik saf şeiri azərbaycanlı bəstəkarın musiqisində klassik saflıqla tam uyuşur. Fidan Qasimova öz nəcis ifası ilə Puşkin-Qarayevin ölməz iç duyğu dərinliklərini və onların gözəgörməz mənəvi gücünü sanki işıqlandırır. Bununla yanaşı, müğənninin ifasında Q. Qarayevin romansları həm də monoloq ifadəliliyi və açıqlamaların parlaq nümunələridir. Onlar sanki "birnəfəsə" səslənir və bununla musiqinin iç gelişməsinə "gərilmələr" yaranır.

İsmayıl Hacıbəyovun vokal yaradıcılığında görkəmli rus şairləri A. S. Puşkin və S. Yesenin şeirlərinə bəstələnmiş iki romans bu janra aid Fidan Qasimovaya həsr olunan növbəti əsərlərdəndir. Bir vacib cəhəti də qeyd edək ki, hazırkı romanslarda müğənninin vokal və texniki imkanları bəstəkar tərəfindən tam mənada nəzərə alınmışdır.

XIX-XX əsrin rus romantik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri A. S. Puşkin və S. Yesenin poeziyasına maraq göstərən İsmayıl Hacıbəyov bununla Azərbaycan vokal musiqisində öz başlanğıcını müəllimi Qara Qarayev yaradıcılığından götürən qeyri-milli mövzunu davam və inkişaf etdirmişdir.

A. S. Puşkinin "İstək atəşi qan içində yanır" şeiri rus vokal lirikasında dəfələrlə işlənməsinə, müxtəlif rus bəstəkarları tərəfindən çoxsaylı romans nümunələrinin yaranmasına baxmayaraq, İ. Hacıbəyovun söz

Fidan və Xuraman Qasimovalar

açdığımız romansı bu mətnə yazılmış özündən əvvəlki heç bir romans ilə müqayisə oluna bilməz. Öz vokal əsərinin quruluşunda aydınlıq və həmahəngliyə üstünlük verən müəllif onun musiqisini təbii axarlı və həlimliklə "yoğrulma bilən" təbii dövrləmələrdən quraşdırıb.

Məlumdur ki, İsmayıl Hacıbəyov həmin romansın ifası zamanı Fidan Qasimovadan bir vokal ifa kimi "brilliant", "bravura" tərzli "con brio" ifa tələb edib. Bu vokal üsullar melodiyanın genişlənərək xüsusən kulminasiyaya doğru gedişində (II oktavanın "gis" səsi) bütün zənginliyi ilə dolğun nəzərə çarpır. Sözsüz ki, İsmayıl Hacıbəyov vokal formaları çox gözəl duyurdu və əvvəldən sona qədər romansın bir janr kimi tələb etdiyi bütün qanunauyğunluqlarına (quruluş, məqam özülü, harmonik dili, ritm, faktura və s.) tam mənada riayət etmişdir.

Eyni fikir S.Yesenin şeirlərinə yazılmış "Mavi axşam çağ" romansına da aiddir. Yeri gəlmişkən, yuxarıda qeyd olunan romanslar kimi, bu vokal əsər də müğənniyə həsr olunmuş və onun tərəfindən ilk dəfə olaraq səsləndirilmişdir.

Hər iki romansda rus dilinin özəl söz tərkibi - leksikası, ifadəliliyi tam şəkildə duyaraq, onları nəzərə alan İsmayıl Hacıbəyov romansın vokal partiyasında və fortepiano müşayiətində XX əsr Avropa musiqisində geniş vüsət tapan yazı üslubundan bəhrələnilmişdir. Bu mənada Yeni Vyana məktəbinin nümayəndələri ilə (Şönberg, Berq, Vebem) anlam bağlılığı özünü göstərir. Məsələn, həddudları kifayət qədər məhdud olan romansda olduqca cüzi, lakonik ifadə vasitələri ilə çox şeyin ifadə olunması əsl sənətkarlıqdır. Şeirin cəmi bir neçə sətirə müraciət edərək romans bəstələyən müəllifin yaratdığı obrazlar aləminin zənginliyinin tam açılması Fidan Qasimova tərəfindən peşəkar bir şəkildə həyata keçirilmişdir.

Müğənni Azərbaycan bəstəkarlarının A.S.Puşkin və S.Yesenin poeziyası əsasında yazdığı romanslar ilə Azərbaycan vokal musiqisinin məzmun və obraz dairəsini genişləndirmiş, onu yeni bədii tapıntılarla zənginləşdirmişdir.

Bu nümunələrlə yanaşı, görkəmli bəstəkar Arif Məlikovun türk şairi Nazim Hikmətin sözlərinə yazdığı iki vokal silsiləsinin, Sevdə İbrahimovanın vokallizlərinin, eləcə də N.Rəfiyaylının şeirlərinə yazılmış romansların ilk ifaçısı da məhz Fidan Qasimova olmuşdur.

Arif Məlikovun N.Hikmətin şeirlərinə yazdığı birinci silsiləsinin ("Sən", "Laylay", "Təssürlər", "Mən öz yanıma yuxumda gördüm") ifasında Fidan Qasimova silsilənin baş qəhrəmanının daxili aləminin obrazlı təsvirinə tam nail olmuşdur. Arif Məlikovun ikinci vokal silsiləsinin ("Mavi gözlü pəhləvan", "Mən yenə də dözlümə oldum...", "Bir ayaq saxlayın, mənə rəhm edin!", "Yenə də sən") vokal partiturasında hökm sürən ruh yüksəkliyi, təbiilik və şəffaflıq müğənninin ifasında akvarel boyalın kimi göz oxşayır.

Şair və bəstəkar düşündürən yüksək insan amili - məhəbbət hissinin mahiyyətini, lirik-psixoloji düşüncələri Fidan Qasimova öz ifasında tam açmağa müvəffəq olmuşdur. Müğənni N.Hikmət - A.Məlikovun dramaturji fikrini bütün inceliklərinə qədər çatdıraraq, poetik mətnin dərin mənasını həm obrazlı-emosional cəhətdən, həm də gerçəkliyin lirik-psixoloji baxımdan yenidən mənalandırılması baxımdan ifadə etmişdir.

Fidan Qasimovanın ifasında adı yuxarıda qeyd olunan romanslardan hər biri Azərbaycan kamera vokal musiqi ifaçılığının əsl incisidir. Poeziya və musiqi müğənninin ifasında bir-birinə sıx qovuşub. Müğənninin ifa etdiyi vokal musiqi nümunələrinin janr müxtəlifliyi də göz qarşısındadır. Fidan Qasimova təkcə bəstəkarların yaradıcılığında mərhələ olmaqla yanaşı, müasir Azərbaycan kamera-vokal lirikasının zirvəsini təşkil edən nümunələrin ilk və bənzərsiz ifaçısı kimi vokal musiqi tarixinə adını həkk etdirmişdir.

Müğənninin müraciət etdiyi kamera-vokal musiqi nümunələrinin janr müxtəlifliyindən söz açarkən Azərbaycan xalq mahnılarına qədər geniş musiqi panoramı açılır. Körpəlik çağından Azərbaycan xalq mahnılarını sevmə-sevə zümzümə edən müğənninin zəngin repertuarında Azərbaycan xalq mahnıları özünə möhkəm yer almışdır. Fidan Qasimova uzun illər boyu ustad-pianoçu Çingiz Sadıxovun müşayiəti ilə "Laçın", "Qubanın ağ alması", "Girdim yanı bağçasına", "Evləri var xana-xana" və s. xalq mahnılarının özünəməxsus interpretasiyasını yaratmışdır.

Bu ecəzkar pianoçunun müşayiəti altında geniş konsert proqramları ilə o, musiqisevərləri heyran qoymuşdur. Fidan Qasimovanın interpretasiyasında xalq mahnıları böyük ustalıqla, məharətlə ifa edilərək öz kamera ifası, yaratdığı musiqi obrazlarının füsunkar gözəlliyi ilə dinləyicilərə uzunmüddətli sevinc bəxş etmişdir.

Səhnədə bir-birini tamamlayan Fidan və Xuraman Qasimova bacılarının kamera-vokal ifaçılığı barədə isə ayrıca söz açmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, professor Xuraman Qasimova ilə birgə

fəaliyyəti Fidan Qasimovanın yaradıcılığında ən yaddaqalan məqamlardandır. Onlar Azərbaycan və SSRİ xalq artisti, professor Fərhəd Bədəlbəyli ilə bərabər illər boyu yaddaqalan konsert proqramları ilə çıxış etmişlər. Təsədüfi deyil ki, Fərhəd Bədəlbəyli özünün məşhur "İki qadının duası" ("Ave Mariya"), xor, solist və simfonik orkestr üçün "Anamız Azərbaycan" əsərlərini vokal sənətimizin bu sönməz ulduzlarına həsr etmişdir.

Azərbaycana beynəlxalq müsabiqə laureti adını məhz Fidan Qasimova gətirib. O, vokal sənətinin beşiyi olan İtaliyada keçirilən Viotti Verçelli adına beynəlxalq müsabiqə lauretidir (I yer, 1977-ci il). Fidan Qasimovanın Azərbaycan musiqi mədəniyyətimizin inkişafında böyük və tarixi rolu ən əsası odur ki, o, bizim vokal sənətimizi dünyaya tanıtdıran, onu dünya miqyasına çıxaran ilk ifaçıdır.

Öz sənətini böyük məhəbbətlə sevən Fidan Qasimova gözəl opera və kamera müğənnisi olmaqla bərabər, uzun illərdir ki, pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur. O, müəllimliyi səhnə fəaliyyəti ilə böyük məhəbbətlə uzlaşdırmağı bacır. Bakı Musiqi Akademiyasının "Solo oxuma" kafedrasının professoru F.Qasimova istedadlı gənclərə xeyli vaxt sərf edir, yorulmadan yeni gənc vokalçılar nəslini yetişdirməklə məşğul olur. Onların arasında beynəlxalq müsabiqələrin diplomantları və laureatları az deyil. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Fidan Qasimova Tərkıy'nin İstanbul Universitetinin Dövlət Konservatoriyasında 6 il professor vəzifəsində çalışan ilk azərbaycanlı qadın sənətkarıdır.

Sonda bir məqamı qeyd etmək yerinə düşərdi. Səhnədə uğurlu addımlarından bəri mühüm dövlət tədbirlərində, ictimai əhəmiyyətli musiqi layihələrinin həyata keçirilməsində fəal iştirak edib yaddaqalan ifası ilə musiqi ictimaiyyətinin böyük rəğbətini qazanmış

Fidan Qasimova üçün ən qiymətli mükafatı ona 2002-ci ildə Qasimova bacılarının yubiley tədbirində ümummilli lider Heydər Əliyev bildirmişdir: "Bizim zəngin mədəniyyətimiz qiymətli incilərə malikdir. Belə incilər çox azdır, əks təqdirdə onların qiymətini bilməzdilər. Onlardan ən qiymətliləri Fidan və Xuraman xanımdır!". Ulu Öndər istedadlı bacıların səsinə qızılla, ən qiymətli daşlarla müqayisə edərək onlardan da üstün tutmuşdur. Bülbül, Şövkət Məmmədova, Fatma Muxtarova, Firəngiz Əhmədova, Müslüm Maqomayev, Lütfiyar İmanova yanaşı, bu gün zəngin tarixi olan Azərbaycan milli vokal sənəti Fidan və Xuraman Qasimovalar kimi müğənnilərimizin simasında ən yüksək zirvəsinə çatmışdır. Fəal yaradıcılıq sayəsində Fidan Qasimova Azərbaycanla yanaşı, dünyanın dörd guşəsində qastrol səfərləri ilə çıxış etmiş, böyük rəğbət qazanaraq, ölkəmizin vokal sənətini layəqətlə təbliğ etmişdir. 2015-ci ildə dünyanın ən nüfuzlu sayılan Kembric Universitetinin ensiklopediyasına Fidan Qasimovanın adı ən parlaq və ən məşhur, dünya musiqi mədəniyyətinin inkişafına xidmət edən musiqiçilərin siyahısına qızıl hərflərlə yazılmışdır. Fidan xanım bu ensiklopediyaya daxil olan ilk və yeganə Azərbaycan musiqi xadimidir.

Azərbaycan və dünya vokal musiqi sənətində ardıcıl və möhtəşəm uğurların sahibi, dünyaca tanınmış əsərlərin bənzərsiz interpretatoru, onlarca bəstəkarların həm irihəcmli, həm də kamera-instrumental əsərlərinə tükənməz istedadı ilə həyat verən müğənni, çoxsaylı solist, gənc vokalçılar və laureatlar nəslini yetişdirən Bakı Musiqi Akademiyasının "Solo oxuma" kafedrasının professoru, tələbkər və zəngin təcrübəli müəllim Fidan Qasimova uzun illərdir ki, öz bənzərsiz sənəti ilə pərəstişkarları sevindirməkdə davam edir.